

*Л. М. Коверігіна,
кандидат філологічних наук, доцент
КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР*

Організація інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах

Згідно з Конвенцією ООН про права інвалідів [1] та її ратифікацією, Україна повинна забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях, починаючи від дошкільної, загальної середньої, вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і до навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими, визнання та ствердження права осіб з особливостями психофізичного розвитку на повноцінну участь у суспільному житті, усвідомлення необхідності створення умов для реалізації цього права.

Проблема інклюзивної освіти знаходиться в центрі робіт багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Dyson, А. Millward, С. Clarke, D. Mitchell, S. Robson, T. Loreman, Л. Даниленко, А. Колупаєва, Н. Купустин, Ю. Найда, М. Сварник, Н. Софій, П. Троханіс, С. Юсфін, Е. Ямбург, Е. Андрєєва, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової, Т. Сак, Л. Савчук, Л. Прядко та ін.

Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що проблема інтеграції дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітній простір актуальна та багатогранна, що зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема щодо організації навчального процесу в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Відповідно **метою даної статті** є визначення організаційно-педагогічних умов для ефективного впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Інклюзивна освіта (від англ. inclusion – включення) – система освітніх послуг, яка створює можливості навчання всіх без винятку дітей, у тому числі дітей з психофізичними вадами, в загальноосвітньому навчальному закладі за місцем проживання, адаптуючи навчальне середовище до потреб дитини.

Головною метою інклюзивного навчання і виховання є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності дітей з особливими потребами.

Основними завданнями інклюзивного навчання і виховання є:

- забезпечення права дітей з особливими потребами на здобуття освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів у комплексному поєднанні з корекційно-реабілітаційними заходами;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я вихованців;
- виховання в учнів любові до праці, здійснення їхньої допрофесійної підготовки, забезпечення умов для життєвого і професійного самовизначення;
- виховання школяра як культурної і моральної людини з етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе;
- надання в процесі навчання і виховання кваліфікованої психолого-медико-педагогічної допомоги з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку вихованця .

Інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині право на самореалізацію, соціалізацію в природному середовищі, розкриття природних здібностей, отримання необхідної допомоги та підтримки з боку однолітків, педагогічного колективу школи та відповідних спеціалістів. Це можливе за умови правильно і відповідно адаптованого освітнього середовища.

Важливого значення набуває створення сприятливого позитивно-емоційного клімату в класі, школі, включення дитини з психофізичними вадами в життя суспільства, її прийняття вчителями, однолітками, батьками та розуміння її особливостей. Як зазначає Л. Прядко, «втільнення в життя ідей інклюзії, зміна освітнього процесу відповідно до її принципів – завдання складне для усіх, хто включений у цей процес. Ідея інклюзії вимагає від педагогів не лише «включити» учня з особливими освітніми потребами у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи, але і самим «включитися» у процес взаємодії з іншими, у процес командної співпраці. Самим педагогам необхідно навчитися бути відкритими на нові ідеї, бачити необхідність змінюватися самим, уміти прийняти відмінності та особливості інших людей» [3]. Інклюзія вимагає зміни ставлення до людей з психофізичними вадами, переходу від ізоляції їх до повного включення. Інклюзивна освіта є проблемою не лише освітньою, а й соціальною, психологічною. Дитина з особливими потребами почуватиме себе комфортно, коли в школі ні однолітки, ні вчителі, ні будь-хто не будуть акцентувати увагу на її ваді, коли такий школяр буде повністю рівний з іншими. У багатьох країнах світу певні особливості в розвитку давно перестали вважати хворобами, а стали сприймати як спосіб життя таких людей і приймати їх такими, як вони є. Треба зосереджуватися не на змінах у поведінці, розвитку

таких дітей, а на пристосуванні до їх особливостей розвитку, тому що перший крок до успішної інклюзії – це визнання права дитини на особливості. Вада – це не хвороба, а пожиттєва особливість дитини, зумовлена специфічністю будови та функціонування як центральної нервової системи, так і інших функцій організму, тому, незважаючи на можливий прогрес у розвитку, такі діти назавжди залишаються з особливостями. Найважливіший метод допомогти дітям з вадами психофізичного розвитку – це позитивне прийняття їх такими, якими вони є.

Успіх інклюзивного навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами залежить від психолого-педагогічного супроводу командою спеціалістів, які будуть працювати з ними. Без кваліфікованої допомоги учням з психофізичними вадами надзвичайно важко розкрити свої потенційні можливості, навчатися без підтримки. Це обумовлено і психологічними особливостями таких дітей, їхніми зниженими можливостями спонтанного розвитку, і соціальними ситуаціями розвитку їхньої особистості (невдачами у попередньому навчанні і вихованні, неблагополучними родинними умовами тощо).

Психолого-педагогічний супровід – це пролонгований процес, спрямований на попередження виникнення (або усунення) в дітей з особливими освітніми потребами дестабілізаційних чинників, формування їхніх адаптивних функцій, забезпечення оптимального розвитку та здобуття ними якісної освіти в умовах навчального закладу [7].

Згідно з рекомендацією психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК) в індивідуальному навчальному плані дитини з особливими потребами, яка навчається в інклюзивному класі, передбачено від 3 до 8 годин на тиждень корекційно-розвиткових занять з учителем-дефектологом, психологічний супровід та допомога асистента вчителя. Злагоджена робота спеціалістів сприятиме створенню для дітей з особливими потребами атмосфери найбільшого сприяння їхньому особистісному становленню і захищеності. Тому такого особливого значення в інклюзивній школі набуває діяльність не лише кожного окремого вчителя, а узгодженість дій всього педагогічного колективу.

Із самого початку має бути визначено, які саме фахівці будуть працювати з дитиною, надавати їй освітні та додаткові спеціальні корекційні послуги в навчальному закладі. Важливо створити міждисциплінарну групу супроводу, що працює як злагоджена команда. Вона має спільну мету, спрямовану на задоволення освітніх потреб та підтримки учнів з особливостями розвитку. Фахівці, що входять до складу команди, виконують різні функції (ролі), але залежні один від одного, координуючи спільну

діяльність, та розглядають себе як складові одного цілого. До складу такої групи має входити: координатор (завуч школи), вчитель, педагог супроводу (асистент вчителя), вчитель-дефектолог, психолог, логопед та інші спеціалісти. Злагоджена і цілеспрямована діяльність кожного з учасників групи супроводу дитини з психофізичними вадами в навчальному закладі має своє коло завдань, а також – спільні актуальні цілі щодо розвитку дитини, над якими працює на кожному занятті з метою корекції недоліків та розвитку збережених можливостей дитини, становленню її соціальної адаптації та отриманню нею якісної освіти в навчальному закладі.

Навчання дітей з психофізичними вадами в інклюзивному класі забезпечується реалізацією принципу корекційної спрямованості навчального процесу, диференційованого та індивідуального підходів. Організація корекційно спрямованого навчання у вузькому її розумінні передбачає підготовку та створення умов, потрібних не лише для роботи над засвоєнням учнями програмного матеріалу, а й для подолання в них недоліків розвитку відповідно до попередньо поставленої спеціальної мети заняття і предмета корекції (вада мовлення чи учбово-практичної діяльності, інтелекту, особистості тощо).

Педагогічна корекція — складна система засобів і впливів на учня з вадами, спрямованих на послаблення або виправлення вад його розвитку, яка ґрунтується на максимальному використанні збережених можливостей дитини і реалізується у двох взаємопов'язаних напрямках:

1) послаблення або виправлення недоліків у тій чи іншій сфері розвитку дитини;

2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості [Миронова].

Окремої програми з корекційної роботи для дітей з особливими потребами вчитель інклюзивного класу не складає. Процес навчання – основний шлях виправлення вад та розвитку особистості учнів з психофізичними вадами.

В індивідуальній програмі розвитку вчитель та асистент вчителя за допомогою психолога та вчителя-дефектолога на основі рекомендацій ПМПК визначає основні корекційні цілі навчання, відповідні адаптації та модифікації навчального матеріалу, доповнюючи розгорнутою характеристикою учня, де звертається увага на індивідуальну структуру дефекту дитини з особливими потребами, її досвід, інтереси, намагання, здібності та поведінку. Таким чином, спільними зусиллями педагогічного колективу школи можна здійснити прогноз розвитку дитини з психофізичними вадами, визначити зміст, методи та форми корекційної роботи та індивідуального підходу. На кожному уроці вчитель добирає кілька корекційних завдань, які обумовлені дидактичною метою уроку і характером навчального матеріалу. Важливо проводити

корекційну роботу в системі кожен день, на кожному уроці, обираючи відповідні корекційні завдання, які фіксуються в конспекті уроку.

Л. Прядко виділяє такі засоби корекції з урахуванням конкретної категорії порушення, як:

- адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів;
- наочність навчання;
- уповільненість процесу навчання;
- повторюваність у навчанні та вихованні;
- оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності;
- включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод;
- дотримання охоронного педагогічного режиму;
- позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування;
- стимулююча функція педагогічної оцінки

До цього можна додати, що основою навчання в інклюзивному класі є застосування індивідуального та диференційованого підходів, оскільки вчителю доводиться працювати з різноманітним дитячим колективом. Ефективність навчання залежить від того, наскільки вчителю вдасться врахувати індивідуально-психологічні можливості кожної дитини і створити відповідні освітньо-корекційні умови.

За визначенням С. Миронової, «здійснювати індивідуальний підхід у навчально-виховному процесі – означає, що, працюючи з цілим класом, треба орієнтуватися на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості. Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей». Таким чином, реалізуючи індивідуальний підхід до дітей з особливими освітніми потребами, вчитель повинен адаптувати навчальний матеріал в межах одних і тих же завдань та однакового змісту навчання. Наприклад, завдання, які вчитель пропонує вголос для всіх учнів класу, для дітей з порушеннями слуху він має надрукувати, для дітей з порушеннями зору застосовувати аудіозаписи вправ, якщо вони не можуть прочитати їх в підручнику, або використовувати наочні матеріали зі збільшеним шрифтом тощо. Такі адаптації застосовуються, коли всі учні навчаються за однією програмою і повинні оволодіти однаковими знаннями, уміннями й навичками. Коли ж деякі учні мають відставання в розумовому розвитку, варто застосовувати модифікації змісту навчального предмета, тобто зміну його концептуальної складності. Однак модифікації слід розглядати як останній засіб, який можна застосувати після

того, як повною мірою були розглянуті можливості іншої адаптації (використання техніки, додаткових людських або інших ресурсів). Стосовно окремих дітей (наприклад, тих, хто має лише порушення зору або аналогічні порушення) модифікація рівня навичок, необхідних для засвоєння матеріалу, була б зовсім недоречною. При модифікації скорочується зміст навчального матеріалу, визначаються основні поняття, які учень повинен засвоїти. Т. Сак радить розподіляти навчальний матеріал для дітей з розумовими вадами на три категорії:

- те, що школяр повинен засвоїти обов'язково;
- те, що він має знати;
- те, що він може знати.

Таким чином акцентується увага на першій категорії знань, «інформацію з інших категорій треба викладати вже після того, як дитина з особливими освітніми потребами опанувала ключові, найсуттєвіші відомості. Якщо не дотримуватися такої послідовності, пам'ять учня перевантажиться надмірною інформацією, а знання будуть формальними».

В інклюзивному класі одним із показників ефективно налагодженого навчання вважається парна та групова форми організації навчальної діяльності. При цьому навчальний процес структурується так, щоб забезпечити достатню взаємодію, підтримку, повагу й прийняття кожного школяра в класному колективі. У співпраці учні вчаться мислити, обговорювати та вирішувати проблеми, ефективніше переносити набуті знання, уміння й навички в нові нестандартні умови. Для дітей з особливостями розвитку парна та групова діяльність допомагають зменшити рівень стресу й тривожності, пасивності внаслідок невпевненості своїх сил, що сприяє формуванню позитивного ставлення до навчального матеріалу і навчального досвіду загалом. Крім того, під час співпраці створюються умови для налагодження міжособистісних стосунків між дітьми, що позитивно впливає на їхній соціальний розвиток.

Таким чином, інклюзивна освіта є однією з альтернативних форм навчання для дітей з особливими освітніми потребами, що дозволяє їм навчатися за місцем проживання, перебувати в соціумі та реалізувати свої потенційні можливості, здібності та нахили. Інклюзивне навчання може бути ефективним при створенні відповідних організаційно-педагогічних умов: сприятливий позитивно налаштований клімат в школі, прийняття дитини з особливими освітніми потребами, розуміння її особливостей, надання кваліфікованої допомоги з боку команди спеціалістів. Основою навчального процесу в інклюзивному можна вважати корекційну спрямованість навчального процесу, що передбачає виправлення вад та розвиток збережених

природних можливостей дитини з психофізичними вадами, індивідуальний підхід та диференційоване викладання, що дозволяють зробити навчання гнучким, особистісно орієнтованим, можливим для розмаїтого дитячого колективу.

Література

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
2. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник. К.: Освіта України, КНТ, 2008.– 528 с.
3. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу / Укл.: Л.О. Прядко, О.О. Фурман / Методичний посібник. – Суми: РВВ СОІППО. – 2015. – 52 с.
4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посібник. / Укл. Т. Скрипник. – Харків: Факт, 2015. – 40 с.
5. Миронова С.П. Використання комп'ютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С.41-44.
6. Миронова С.П. Корекційна спрямованість принципів навчання учнів з вадами інтелекту// Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. – 2010.– Вип.7. – С. 433–443.
7. Tim Loreman, Joanne Deppeler, David Harvey “Inklusive Education. A practical guide to supporting diversity in the classroom.” RoutledgeFalmer, London and New York, 2005.
8. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими потребами в інклюзивному класі: навч. курс та науково-метод. посіб. / Т.В.Сак. – Київ, 2011. – 168 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
9. Сак Т.В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами / Т.М. Сак // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2014. – Вип. 26. – С.215 – 219.
10. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1–4 класи.– <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>. Режим доступу
11. НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ПІДГОТОВЧОГО, 1– 4 КЛАСІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ.Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi.html>

